

вартісними параметрами економіки на державному, муніципальному або інших рівнях.

Побудова такої бухгалтерської системи має супроводжуватися розробкою національних стандартів з бухгалтерського обліку, їх узгодженням з міжнародними стандартами. Тривалість цієї роботи — кілька років. Тому перше завдання — завершення формування на основі Закону про бухгалтерський облік та прийняття Верховною Радою уточненого законодавства.

Л. Кіндрацька, доц., канд. екон. наук
Київський національний економічний університет

БУХГАЛТЕРСЬКА ІНФОРМАЦІЯ В УМОВАХ РЕФОРМОВАНОЇ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Сучасні світові тенденції у розвитку банківського бізнесу передусім пов'язують із ростом концентрації ризиків при здійсненні операцій. Це ставить додаткові вимоги до системи обліку та звітності, а загалом до структури та обсягів бухгалтерської інформації. Слід акцентувати той факт, що на сьогоднішньому етапі розвитку ринкових відносин результати діяльності банку недостатньо аналізувати з позиції отримання прибутку чи збитку, що характеризує комерційний підхід до аналізу. Йдеться про визначення приросту капіталу або ефективності функціонування банку в цілому. Втім прибутки і збитки повинні розраховуватись на основі єдиних методик, вони мають бути диференційовані за джерелами їх виникнення. Так, результати за операціями з індивідуального обслуговування клієнтів слід розглядати як результати, отримані від консультаційної діяльності, пов'язаної із реалізацією банківських послуг, обсяги ризиків — як підсумок комерційної діяльності від власних інвестицій, а продуктивність — як управління ресурсами¹. Зазначені підходи притаманні зарубіжним банкам, вони визначають напрями формування бухгалтерської інформації, на базі якої аналізується результативність діяльності комерційного банку.

З іншого боку, всі користувачі фінансової звітності банку також отримують можливість проаналізувати діяльність банку з

¹ Направления развития в банковском контроллинге. Зарубежный опыт // Бизнес и банки. — 1998. — № 28. — Июль. — С. 7.

огляду на ефективність та дохідність основних банківських операцій. Передусім їх, як інвесторів, цікавить оцінка міри ризику, під яку підпадають вкладені ними кошти. Певна річ, така оцінка передбачає процедуру аналізу таких показників, як платоспроможність, ліквідність, рентабельність. Саме ці показники є, так би мовити, магічним трикутником, на якому базується ефективна діяльність банку у конкурентному середовищі. Виконання зазначених аналітичних процедур можливе за наявності необхідного інформаційного забезпечення, доступ до якого зовнішніх користувачів здійснюється в процесі оприлюднення фінансових звітів. Вочевидь, йдеться про механізм дії важливої норми міжнародного обліку — принципу прозорості фінансової звітності. Прозорість стосується проблеми формування середовища, в якому інформація про існуючі умови, рішення і дії перетворюється на доступну, видиму та зрозумілу для всіх учасників ринку банківських послуг.

Певна річ, подібний підхід був абсолютно непридатним для інформації стосовно характеру та напрямів діяльності колишнього Державного банку СРСР, оскільки переважний обсяг бухгалтерської інформації не підлягав не тільки публічному розкриттю, а мав гриф «Для службового користування». Подібна практика не порушувалась і на початкових етапах комерціалізації банківської системи України (1990—1997 рр.). Відпрацьований механізм обліку операцій не передбачав жодних відступів від затверджених положень з огляду на повне нормативне регулювання організації та ведення обліку. Склалася ситуація, за якої регламентовані облікові процедури спричинювали хибне трактування принципових речей стосовно реальності кредитної заборгованості, вартості інвестиційних портфелів, сум безнадійної до погашення дебіторської заборгованості. Більше того, категорія «безнадійна заборгованість» серед об'єктів бухгалтерського обліку, по суті, не значилася, відтак про публічне розкриття інформації щодо реальної оцінки банківських активів взагалі не йшлося. З виходом українських банків на світовий ринок банківських операцій надзвичайно чітко відмежувалась проблема формування бухгалтерської інформації, а відтак і звітних показників, за правилами і нормами, загальноновизнаними у світі. Це мало б забезпечити порівняльне сприйняття інформації, поданої у звітних формах українських банків. Для досягнення цього не було іншого шляху, крім перебудови облікової системи банківських установ на базі впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності як необхідних атрибутів глобальної ринкової

економіки. На думку автора, основним ускладнюючим елементом цієї перебудови слід вважати повну регламентованість структури всіх форм бухгалтерської звітності, яка являла собою комплексну мережу стосунків, правил і постанов із акцентом на деталізацію звітних показників.

Втім, світ працював згідно з відпрацьованими Комітетом із міжнародних стандартів бухгалтерського обліку правилами складання та подання звітності. Вочевидь вони зліквідовують національні регламентаційні положення щодо звітності і закладають основу для формування звітних показників і розкриття їх змісту у контексті підзвітності і транспарантності (відкритості). Зазначені міжнародні підходи до звітності слід характеризувати у такий спосіб.

Підзвітність стосується задоволення потреб учасників ринку банківських послуг в частині підтвердження діяльності, здійснюваної конкретним банком, а відтак прийняття відповідальності за рішення та їх результати.

Відкритість пов'язуємо із процесом і методологією подання інформації шляхом своєчасного і публічного її розголошення. Як наслідок, широке коло користувачів отримує реальну можливість ознайомитися із стратегічними напрямками діяльності комерційного банку. Далі здійснюється зворотний процес: проаналізувавши реальний фінансовий стан банку, клієнти та інвестори в процесі сприйняття та інтерпритації отриманої інформації приймають рішення щодо подальшої спільної із банком діяльності або ж йдуть на розрив будь-яких стосунків. Вважаємо, що відкритість слід розуміти як гласність здійснюваної політики, яка покращує передбачуваність, а надалі і ефективність стратегічних рішень.

Всі перелічені моменти підтверджують об'єктивну необхідність реформування бухгалтерського обліку у банківській системі України. Гострота проблеми відкидала можливу практику спроб і помилок. Обрання ефективних напрямів реформування ускладнювала відсутність Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». А, як відомо, всі норми фінансової звітності, прийняті міжнародною практикою, повною мірою стосуються фінансового обліку, механізм дії якого в Україні не визнавався.

Якщо в межі методик економічного аналізу фінансово-господарської діяльності комерційного банку внести проблеми його інформаційного забезпечення, то спектр методологічних підходів до обліку як основи цього забезпечення можна було б розташувати між двома полюсами: відпрацьована радянською

банківською практикою регламентована система обліку, скоригована на методики обліку нових банківських операцій, і її демонтаж, а відтак заміна західними аналогами. Втім такий підхід до реформування також не вирішував проблем інтеграції банків України у світовий інформаційний простір.

Врешті основний акцент при обранні напрямів реформування було зроблено на зміну підходів до формування бухгалтерської інформації і на цій основі — вдосконалення діючої системи обліку шляхом впровадження міжнародних принципів його ведення. У подальшому Національний банк України як розробник ідеології проєктів реформування зосередився на відпрацюванні змісту нормативних документів за основними банківськими операціями з урахуванням концептуальних (базових) основ МСБО.

Відправною точкою реформи бухгалтерського обліку в банківській системі України справедливо вважати Указ Президента від 23.05.92 р. «Про перехід України до загальноприйнятої у міжнародній практиці системи обліку та статистики». Зазначений документ активізував роботу з опрацювання концепції реформи в банках з огляду на те, що суттєві зміни в обліку будуть поширені на облікові системи всіх суб'єктів господарської діяльності. Це є передумовою створення національної системи обліку та розробки національних положень (стандартів).

Перехід до МСБО загалом не означає технічне впровадження нового Плану рахунків, як інколи вважають. Головне — зміна підходів до звітності. Отже, в процесі реформування вкрай важливо було змінити методику формування звітних показників, а вже потім деталізувати план рахунків з огляду на потреби звітності. Втім, повна деталізація рахунків за всіма звітними показниками неможлива ні в теоретичному, ні у практичному плані. Тому в процесі роботи над структурою плану рахунків дійшли висновку про ефективність опрацювання параметрів аналітичних рахунків. Саме вони забезпечують деталізацію будь-якої інформації, відображеної за узагальненими балансовими рахунками, до показників, передбачених формами статистичної звітності.

Відомі концепції МСБО (базові припущення фінансової звітності, концептуальні принципи) визначили об'єктивну необхідність методологічного та організаційного поділу системи бухгалтерського обліку на дві ланки, взаємопов'язані та взаємодоповнюючі одна одну: фінансовий та управлінський облік. З огляду на це при відпрацюванні методик фінансового обліку банківських операцій збережено основні норми і правила міжнародних стандартів. Певна річ, сформувати звітність за цими

правилами було можливо лише на основі нового Плану рахунків, перша редакція якого затверджена постановою Правління НБУ від 21.11.97 р. за № 388. За три-чотири дні по банківській системі України «закрили» 1997 рік за старим планом рахунків і сформува-ли фінансову звітність за 1997 рік за новим планом рахунків. Технічна процедура переведення облікової системи на методологію фінансово обліку спричинила серйозні проблеми відносно формування показників податкової звітності. Саме тому реформування обліку нерідко вбачають у відокремленні від фінансово-податкового обліку. Якщо це так, то з прийняттям національних положень (стандартів) бухгалтерський облік повністю відмежується від податкового.

Слід зазначити, що вперше категорію податкового обліку виокремлено у Законі про оподаткування прибутку підприємств за № 283/97-ВР від 22.05.97 р. З ним пов'язують такі терміни: валові доходи, валові витрати, оподатковувана база для обчислення податку на прибуток. В процесі реформування цей факт було враховано, відтак правила і норми фінансового обліку відпрацьовуються поза вимогами податкового законодавства. Зміни у цих вимогах змінюють не методологію фінансового обліку, а тільки процедуру підрахунку податку за декларацією про прибуток банківської установи.

При «переході з однієї системи обліку на іншу розходження балансів становили від одного до трьох мільйонів гривень у малих комерційних банках і від 100 до 400 млн грн. у великих»¹. Певна річ, на такі значні суми відхилень жодною мірою не вплинули зміни Плану рахунків, оскільки перехідні таблиці забезпечили перенесення залишків зі старих на нові балансові рахунки. Основна причина у змінах методології обліку — через запровадження обліку операцій за методом нарахування, резервів та переоцінювання активів. В процесі переходу обліку на нову систему банки виконали значні контрольні процедури засобами інвентаризації кредитного та інвестиційного портфелів, коштів у розрахунках, передусім дебіторської заборгованості. Загалом спостерігалось значне зниження вартості активів за рахунок формування резервів за неякісними їх елементами, тобто сумнівними та безнадійними щодо погашення сумами. Переоцінка основних засобів супроводжувалася відповідним зменшенням капіталу банків. У такий спосіб банківські установи відчули суттєві від-

¹ Ричаківська В. Формування економічної інформації нового типу у сфері підприємництва України // Вісник Національного банку України. — 1999. — № 12. — С. 35.

мінності при відображенні змісту господарських операцій за міжнародними правилами фінансового обліку.

Фінансовий облік слід характеризувати як систему збору, вимірювання, реєстрації та узагальнення інформації про активи, капітал та зобов'язання банку у відповідності до бухгалтерських стандартів, що забезпечує достовірну оцінку результатів за фактами господарської діяльності різними користувачами.

Вочевидь, самі тільки правила фінансового обліку не забезпечують процес оцінки цих результатів. Необхідно обґрунтувати обсяги та структуру інформації, сформованої за цими правилами, тобто визначити сфери та межі дії системного обліково-аналітичного механізму.

За цих обставин до інформації пред'являються досить високі вимоги. Так, вона має бути зрозумілою, доречною, суттєвою, достовірною, правдивою, нейтральною, повною. При її накопиченні необхідно дотримуватись принципу превалювання сутності над формою та періодичності. Зазначені вимоги до інформації визначають як якісні характеристики фінансових звітів, завдяки чому інформація, сформована у звітні показники, стає корисною для користувачів¹. Таким чином, фінансова звітність забезпечує висвітлення правдивого і справедливого подання або відображення фінансового стану комерційного банку шляхом застосування якісних характеристик інформації, що також є базовими (концептуальними) основами МСБО.

Помилково припускати, що перелічені вище принципи старою системою обліку відкидалися. Інша справа, що їх застосування забезпечувало процес контролю розрахунків із бюджетом за податками та податковими платежами.

Щодо фінансової звітності, то її мету вбачаємо у наданні повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і діяльність банку користувачам для прийняття економічних рішень². Важливою умовою досягнення зазначеної мети при формуванні інформації, що відповідає якісним характеристикам, слід вважати дотримання принципів її підготовки: нарахування, резервів, переоцінок. Ці принципи, на думку автора, визначають зміст оновленої методології фінансового обліку.

Викладений матеріал засвідчує, що виокремлення в українській банківській системі фінансового обліку здійснено не шляхом

¹ Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 1997 : Пер. з англ. / За ред. С.Ф. Голова, — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 1998. — С. 36.

² Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України, затверджено постановою Правління НБУ 30.12.98 за № 556 // Закодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. — С. 18.

демонтажу існуючої системи та заміни її західними аналогами. Зміни пов'язані з: 1) побудовою нового Плану рахунків із мультивалютним режимом записів за ними; 2) застосуванням гнучких методик оцінки й обліку об'єктів, які не виключають кілька альтернативних підходів; 3) зміною принципів підготовки звітної інформації на основі нарахування, резервів, переоцінок; 4) розширенням можливостей аналітичного обліку через запровадження загальних і спеціальних параметрів, що, по суті, стало передумовою формування нової обліково-аналітичної підсистеми фінансового обліку; 5) організацією фінансової бухгалтерії.

Сформована внаслідок цих змін модель фінансового обліку поділяється на дві частини: безпосередньо обліку, який є поставачальником інформації про стан і зміни об'єктів обліку, і фінансову звітність¹.

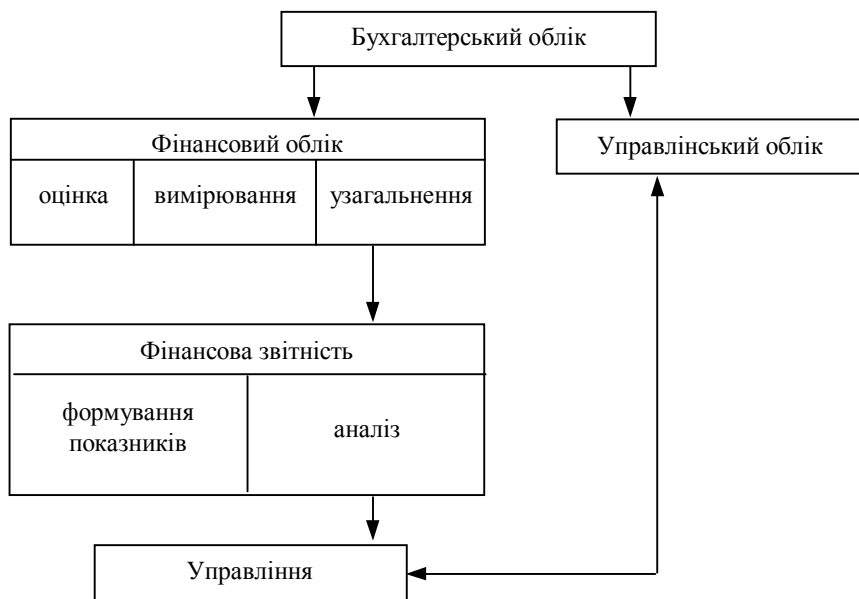

Схема. Модель фінансового обліку

Застосування єдиних принципів формування інформації у підсистемі фінансового обліку передбачає певні елементи його регулювання. Система регулювання, як загалом і підсистема фінан-

¹ *Миронова О.А.* Финансовый учет в системе управления. Автореф. на соискание ученой степени докт. экон. наук по спец. 08.00.12, Москва, 1998. — С. 17.

сового обліку, формується під впливом та в межах існуючої системи управління банком і має бути їй адекватна.

За змістом у системі регулювання фінансового обліку виокремлюємо два аспекти: правовий і методологічний.

Правовий аспект охоплює питання фінансового обліку як функції управління комерційним банком. Він регламентує права та обов'язки структурних підрозділів банку (відділів, управлінь, департаментів, філій, безбалансових відділень). Загалом вони стосуються окремих складових облікової політики, а саме:

- документообігу та технології обробки облікової інформації;
- переліку визначених прав працівників банку на підписання документів;

- порядку проведення інвентаризації статей балансового звіту;
- порядку контролю за здійсненими внутрішніми банківськими операціями;

- порядку бюджетування структурних підрозділів;

- порядку реєстрації договорів, поточних рахунків клієнтури.

По суті у цьому полягає новий підхід до регулювання. Зрештою, процедури фінансового обліку слугують відображенню дійсного стану справ у банку, що є необхідною умовою прийняття як поточних, так і стратегічних управлінських рішень.

Методологічний аспект системи регулювання фінансового обліку реалізується передусім через стандарти. В них описуються методологічні принципи, альтернативні методики обліку, наводиться тлумачення основних термінів і понять. Певна річ, принципи є правилами, якими слід керуватися при вимірюванні, оцінці і реєстрації господарських операцій і відображенні результатів за ними у фінансовій звітності. Збіг таких правил (принципів) у всіх галузях економіки є підставою для опрацювання єдиних підходів до формування звітності. Інша річ, що звітність банків з огляду на специфіку їхньої діяльності істотно різниться від звітності інших суб'єктів господарської діяльності. Стаття 11 Закону «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначає: форми фінансової звітності підприємств і порядок їх заповнення встановлюються Міністерством фінансів, а для банків — Національним банком України при обов'язковому погодженні (як для підприємств, так і для банків) із Державним комітетом статистики України¹.

За умов функціонування реформованої моделі обліку в банках система регулювання, з одного боку, забезпечує єдність бухгал-

¹ Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 // Урядовий кур'єр. — 1999. — № 162.

терської методології шляхом певного обмеження кола, форм і методів фінансового обліку. З іншого — гарантує бухгалтеру свободу при обранні облікових рішень, адекватних ситуації, дає право на застосування будь-якого альтернативного рішення із передбачених нормативними документами.

Насамперед при такому підході до регулювання обліку в банку слід визначитись із обліковою політикою, що є найважливішим і основоположним внутрішнім документом. Його завдання вбачається у повному описі прийомів і методів фінансового обліку, що застосовуються на практиці у конкретному банку, технологій опрацювання облікової інформації і документообігу. Складання облікової політики — складна і дуже відповідальна робота. Структуру облікової політики, на думку автора, слід формувати з огляду на зміст Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України. Її доцільно поділити на дві окремі частини.

Перша дає опис системи обліку конкретного комерційного банку. Тут слід навести основні класифікаційні ознаки фінансового та управлінського обліку, визначитись із відповідальністю за організацію бухгалтерського обліку. Важливо урахувати, що конкретні банківські операції можуть виконуватися працівниками будь-якого структурного підрозділу комерційного банку, що повинно бути зафіксовано їх функціональними (посадовими) інструкціями. Найважливішим елементом першого розділу облікової політики вважаємо опис принципів обліку та методів оцінки статей звітності, а також фактів, що стосуються змін в обліковій політиці.

Активи і зобов'язання повинні оцінюватись таким чином, аби наявні фінансові ризики не переносились на наступні звітні періоди. Передусім ідеться про механізм дії принципу резервів та переоцінку активів та поточною (ринковою) вартістю (принцип переоцінювання). Доходи та витрати банку повинні обліковуватися за принципом нарахування. Важливе місце в обліковій політиці відводиться опрацюванню графіка документообігу та організації аналітичного обліку. З огляду на те, що процедури бухгалтерського обліку не виключають можливі факти бухгалтерських ризиків, облікова політика повинна включати опис внутрішнього банківського контролю як сукупності процедур, що забезпечують дотримання положень внутрішніх і зовнішніх нормативних документів при здійсненні операцій банку, та достовірність і повноту інформації.

Фактично облікова політика має відбивати всі особливості обліку. Головний бухгалтер зможе аргументувати власні рішення в

процесі будь-якої перевірки з огляду на принцип «переваги економічного змісту над формою».

Друга частина облікової політики являє собою опис конкретних способів бухгалтерського обліку, що забезпечують відображення змісту господарських операцій, здійснюваних банком. Окремо слід передбачити правила оформлення первинних документів за всіма можливими операціями, а також робочий план рахунків.

Зміст даної публікації дає право на такі узагальнення:

1. В процесі реформування бухгалтерського обліку в банківській системі України забезпечено формування інформації, що адекватно відображає реальні показники фінансово-господарської діяльності комерційного банку.

2. Користувачі фінансової звітності за даними її показників мають можливість проаналізувати ліквідність, платоспроможність і визначити обсяги ризиків за активними і пасивними операціями, які відбуваються на балансових та позабалансових рахунках.

3. В примітках до фінансової звітності наводяться коментарі, які описують процедуру контролю ризиків, пов'язаних із банківськими операціями, а також даються конкретні пояснення щодо відхилень облікових норм, затверджених обліковою політикою від норм і правил, визнаних міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

4. Сформовані методологічні основи фінансового обліку забезпечили опрацювання та затвердження конкретних методик обліку за основними банківськими операціями.

5. Витримана логіка побудови структури Плану рахунків фінансового обліку комерційних банків не порушується в процесі його вдосконалення шляхом внесення змін і доповнень.

6. Реформування обліку в банках підтверджує об'єктивну необхідність цього заходу, відтак не завершується прийняттям певного нормативного документа, а уявляється як постійний процес вдосконалення та розвитку загальної інтегрованої облікової системи комерційного банку.

С. Голов, канд. екон. наук
Міжнародний інститут менеджменту (*MIM-Kiiv*)

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК: ВІД РАХІВНИЦТВА ДО ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Минуло два роки з часу затвердження Урядом України Програми реформування бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО).